

Instellingsexamen Burgerschap

Handleiding voor de te maken keuzes
bij het Instellingsexamen Burgerschap
mbo

December 2025

Samengesteld door:
Coöperatie Examens MBO

Inhoudsopgave

1. Inleiding	2
2. Keuze voor exameninstrumenten	3
Keuze A Kennisexamen en Portfolio-examen Vaardigheden	3
Keuze B Portfolio-examen Kennis en Vaardigheden	3
Keuzehandleiding voor exameninstrument	4
Aanbevelingen voor implementatie	5
3. Keuze portfolio-opdrachten	6
4. Eindgesprek, presentatie of niet?	7
5. Examenmoment: inleveren voor beoordeling	8
6. Beoordeling en herkansing	9
Beoordeling met rubrics	9
Kalibratie en betrouwbaarheid	9
Herkansingen	10
7. De rol van AI bij het Instellingsexamen Burgerschap	11
Verschil tussen kennisexamen en portfolio-examen	11
Authenticiteit en verificatie	11
Bijlage 1 – Checklist authenticiteit	12

1. Inleiding

Binnenkort zijn mbo-instellingen verplicht om Burgerschap te examineren met een instellingsexamen. Om scholen hierbij te ondersteunen heeft de Coöperatie Examens MBO (CEM) twee examenvarianten ontwikkeld, waarin instellingen zelf keuzes kunnen maken die passen bij hun onderwijsvisie, doelgroep en organisatie. Binnen deze twee examenvarianten zijn tal van keuzes te maken om maximale maatwerk aan (groepen) studenten te kunnen bieden.

Deze handleiding helpt docenten, examencommissies en beleidsmedewerkers bij het maken van een onderbouwde keuze voor het exameninstrument en de andere maatwerkopties zodat het examen maximaal aansluit bij de eigen context. Daarnaast biedt de handleiding praktische handvatten voor de implementatie, beoordeling en borging van kwaliteit, inclusief richtlijnen voor het omgaan met AI binnen het examenproces.

In de volgende hoofdstukken worden eerst de beschikbare exameninstrumenten toegelicht. Vervolgens gaan we in op de keuzes rondom portfolio-opdrachten, beoordeling, authenticiteitschecks en de rol van AI.

2. Keuze voor exameninstrumenten

De Coöperatie heeft verschillende exameninstrumenten ontwikkeld. Instellingen bepalen zelf welk(e) exameninstrument(en) het best aansluiten bij hun visie op onderwijs en bij de specifieke context. De volgende exameninstrumenten zijn beschikbaar:

1. Een portfolio-examen waarin vaardigheden worden geëxamineerd in combinatie met een separaat, automatisch gescoord kennisexamen
2. Een portfolio-examen waarin kennis én vaardigheden worden geëxamineerd

Wie maakt de keuze?

De keuze voor het gewenste exameninstrument kan op elk gewenst niveau binnen de organisatie worden gemaakt, bijvoorbeeld op locatieniveau of op niveau van het College van Bestuur. Bij deze afweging zullen factoren zoals vergelijkbaarheid tussen examens en de administratieve belasting ongetwijfeld een rol spelen.

Wat is er te kiezen?

Keuze A Kennisexamen en Portfolio-examen Vaardigheden

Separaat kennisexamen niveau 2, 3 en 4

- Digitaal examen
- Automatisch scorable
- 30 vragen verdeeld over de vier thema's
- Afnameduur maximaal 60 minuten
- Mogelijkheden tot ondersteuning van studenten bij afname (o.a. voorleessoftware, markeren en arceren)

Portfolio-examen vaardigheden niveau 2 of niveau 3-4

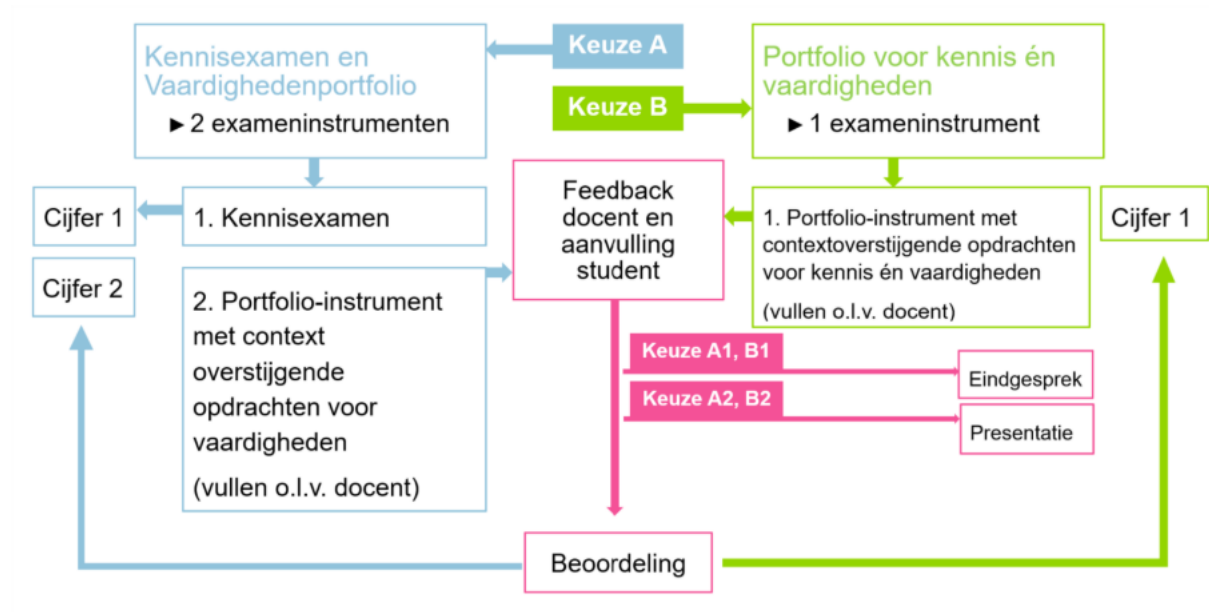
- Digitale afnameomgeving
- Opdrachten bestaande uit deelvragen
- Onderdeel Reflectie
- Beoordeling middels rubrics
- Opdrachten verdeeld over de vier thema's

Beide onderdelen leveren een afzonderlijk cijfer op die vervolgens worden samengevoegd tot één eindcijfer. De weging is hierbij gelijk aan de weging kennis en vaardigheden van keuze B.

Keuze B Portfolio-examen Kennis en Vaardigheden

Portfolio-examen kennis en vaardigheden niveau 2 of niveau 3-4

- Digitale afnameomgeving
- Opdrachten bestaande uit deelvragen
- Per opdracht onderdeel Reflectie
- Per opdracht onderdeel Kennis
- Beoordeling middels rubrics
- Opdrachten verdeeld over de vier thema's

Afbeelding: keuze A en B

Keuzehandleiding voor exameninstrument

Om een doordachte keuze te maken spelen een aantal factoren een rol:

Onderwijsvisie

Vraag u af: *Sluit onze onderwijsvisie beter aan bij afzonderlijke kennisbeoordeling of bij integrale beoordeling?*

- Kiezen we voor het afzonderlijk examineren van kennis (begripskennis)?
- Kiezen we voor een meer holistische beoordeling (kennis & vaardigheden samen)?

Pedagogische en didactische factoren

Vraag u af: *Willen we kennis per thema examineren of thema-overstijgend?*

- Kiezen we voor kennis die over de gehele linie aantoonbaar is?
- Kiezen we voor kennis die direct bij het thema wordt geëxamineerd?

Praktische uitvoerbaarheid

Vraag u af: *Hoe willen we het examenproces inrichten?*

- Organiseren we twee aparte examenafnames en een duidelijke scheiding tussen kennis- en vaardigheidsexaminering?
- Kiezen we voor één geïntegreerd examenproces met dus een meer integrale beoordeling?

Beroepscontext en leerweg

Vraag u af: *Welk exameninstrument sluit het beste aan bij onze leerweg en beroepspraktijk?*

- Kiezen we voor meer ruimte voor contextuele beoordeling en afstemming op de beroepspraktijk?

Wanneer wordt de keuze gemaakt?

Maak de keuze voor het exameninstrument tijdig zodat u dit op kunt nemen in het onderwijs- en examenreglement (OER) voor het volgend schooljaar.

Aanbevelingen voor implementatie

Welke variant ook wordt gekozen, zorg dat de beslissing zorgvuldig wordt ingebed in de onderwijsorganisatie. Creëer draagvlak van docenten, examencommissies en andere betrokkenen actief te betrekken bij de besluitvorming.

Maak heldere afspraken:

- Portfolio-examens worden normaal gesproken door de beheerder (examenbureau) ingepland, zowel het openzetten van het examen als het koppelen van de beheerder. Kiest u ervoor om dit door de docent te laten doen, maak dan goede afspraken hierover.
- Eventuele kennisexamens worden normaalgesproken ook door de beheerder (examenbureau) ingepland. Beoordelen is hier niet nodig, dat gaat automatisch.
- Wanneer worden de examens ingepland?
- Hoe lang staat het portfolio-examen open? Dat kan bijvoorbeeld van 1 oktober tot 1 mei zijn van dit schooljaar of zelfs van volgend schooljaar. Het is van belang dat er voldoende tijd voor het beoordelen en eventuele herkansingen over blijft voordat de student (waarschijnlijk) zal diplomeren.
- In welke situaties kan worden besloten tot het houden van een presentatie of eindgesprek voorafgaand aan de beoordeling? (zie ook h4 en bijlage)
- Wie beoordeelt de portfolio-examens?
- Wanneer wordt de beoordeling ingepland?
- Wie plant de beoordeling in?
- Wat is de uiterste inleverdatum van het portfolio?
- Hoe worden de beoordelaars getraind en wanneer vindt kalibratie plaats?
- Hoe gaan we om met het gebruik van AI en authenticiteitscontroles?

Leg alle afspraken duidelijk vast voordat de lessen starten.

3. Keuze portfolio-opdrachten

Voor het portfolio worden continu nieuwe opdrachten ontwikkeld. Dat betekent dat er meer portfolio-opdrachten beschikbaar zijn dan nodig is. Dat is prettig, aangezien dit ruimte biedt voor maatwerk en afstemming op de opleiding en student.

Een examen-portfolio bestaat uit:

- acht opdrachten voor niveau 2 en 3
- tien opdrachten voor niveau 4

De opdrachten zijn verdeeld over de vier thema's. Elk thema bestaat uit vijf examendoelen. Per thema maakt de student:

- één opdracht behorend bij examendoel 1 of 2
- één opdracht behorend bij examendoel 3, 4 of 5

Bij niveau 4 kunnen dit per thema soms drie opdrachten zijn.

Wie maakt de keuze?

Bepaal vooraf wie de portfolio-opdrachten kiest: de student, de docent, iemand anders? Leg de keuze vast in het OER. Vanuit het principe van eigenaarschap ligt het voor de hand dat de student zelf kiest. Toch kan het, met name in het eerste jaar, praktisch zijn als het burgerschapsteam de keuze maakt. Zo ontstaat er rust en structuur tijdens de introductieperiode. Zorg ook dat de gekozen examenopdrachten ingepland worden, dit inplannen is ook benoemd bij het vorige hoofdstuk.

Wat is er te kiezen?

De portfolio-opdrachten staan in de opdrachtenbank. Bij elke opdracht staat een korte beschrijving van de inhoud en wat er van de student verwacht wordt. Hieruit kan worden gekozen om de opdrachten maximaal te laten aansluiten bij de leerweg, de opleiding, het programma van de school of bij de persoonlijke leerdoelen van de student.

Wanneer wordt de keuze gemaakt?

Je bepaalt als school zelf wanneer de keuze voor opdrachten wordt gemaakt. Omdat opleidingen meestal met een jaarprogramma werken is het logisch om aan het begin van het schooljaar de opdrachten te selecteren en op te nemen in het jaarprogramma. Leg daarbij ook vast wanneer opdrachten gereed moeten zijn, zodat duidelijk is wanneer de beoordeling plaats moet vinden. Daarna moeten ze tenslotte beoordeeld worden.

4. Eindgesprek, presentatie of niet?

Na afronding van het portfolio kan ervoor gekozen worden om een eindgesprek of presentatie te houden waarin de student één of meerdere producten presenteert. Dit is géén beoordelingsmoment, maar een aanvullend instrument om:

- een extra check op authenticiteit van de eindproducten uit te voeren, inclusief inzicht in het gebruik van AI;
- het portfolio symbolisch af te sluiten.

Het gesprek richt zich op het maakproces, de keuzes van de student, de wijze waarop feedback is verwerkt en de mate waarin de student inzicht heeft in het geleverde werk. Het gesprek richt zich nadrukkelijk niet op het opnieuw examineren van kennis of vaardigheden. De docent geeft hiermee ook aan een check gedaan te hebben op authenticiteit.

Wie maakt de keuze?

Maak binnen het team of de instelling vooraf duidelijke afspraken over:

- Wanneer een eindgesprek/presentatie wordt ingezet
- Wie de beslissing neemt op het moment dat dit relevant is.

Het meest voor de hand liggend is dat deze verantwoordelijkheid bij de begeleidend docent ligt omdat deze de ontwikkeling van het portfolio heeft gevolgd en signalen van mogelijke fraude het best kan beoordelen. De docent verzamelt signalen, maar stelt niet zelfstandig vast of er sprake is van fraude. Dit wordt bepaald door de examencommissie.

Wat is er te kiezen?

Er kan dus worden gekozen om niets te doen nadat het portfolio gereed is. Kies voor een eindgesprek of presentatie wanneer:

- er twijfel is over de authenticiteit van onderdelen van het portfolio
- de student geen inzicht kan geven in het eigen proces
- het portfolio inconsistenties bevat (bijvoorbeeld plotseling sterk afwijkend taalgebruik)
- het onduidelijk is hoe de student AI heeft gebruikt.

Duur van een eindgesprek of presentatie: 10-15 minuten

Doel: verhelderen van het maakproces, keuzes, bronnen, gebruikte prompts en eigen inbreng.

Er kan ook om onderwijskundige redenen worden gekozen voor een eindgesprek of presentatie. Dat staat je als instelling vrij, maar het staat los van het examenproces.

Wanneer wordt de keuze gemaakt?

Bepaal aan het begin van de opleiding wanneer je studenten laat weten of een eindgesprek of presentatie nodig is. Bijvoorbeeld een maand voor de inleverdatum.

5. Examenmoment: inleveren voor beoordeling

Het eerste formele examenmoment is afgelopen op het moment dat de docent het portfolio aanbiedt voor beoordeling.

Dat betekent dat:

- de authenticiteitscheck door de docent is uitgevoerd, en
- de student het portfolio vóór de afgesproken deadline heeft ingeleverd, of
- er gezamenlijk is besloten tot vervroegde inlevering.

Let op: de deadline geldt als het einde van het examenmoment, ook wanneer de student het portfolio niet volledig af heeft.

Richtlijnen voor de authenticiteitscheck

De docent baseert de authenticiteitscheck op het proces, niet alleen op het eindproduct. Let onder andere op:

Ontwikkeling en proces

- Gevolgde ontwikkeling van het portfolio: het is logisch dat een portfolio niet van de ene op de andere dag gereed is.

Feedback en verwerking

- Hoe heeft de student de feedback van de docent verwerkt?

Context en consistentie

- Herkenbaarheid van door de student opgevoerde contexten
- Past het taalgebruik bij eerdere opdrachten van dezelfde student?
- Zijn er plotselinge, ongebruikelijke stijlsprongen?
- Bewijsmateriaal
- Foto's, video's, documenten, observaties e.d. zijn logisch en herleidbaar.
- Reflectie op AI gebruik

Het gebruik van AI is toegestaan, zolang de student inzicht toont in:

- Wat door AI is gegenereerd
- Welke keuzes en bewerkingen hij/zij zelf heeft uitgevoerd
- Waarom AI is ingezet
- Welke prompts of tools zijn gebruikt

Voor de authenticiteitscheck kan gebruik worden gemaakt van de checklist in de bijlage.

6. Beoordeling en herkansing

Het beoordelen van het instellingsexamen Burgerschap is een cruciaal onderdeel van het examenproces. De kwaliteit en betrouwbaarheid van de beoordeling bepalen immers in belangrijke mate de waarde van het examenresultaat.

De summatieve beoordeling vindt plaats door een onafhankelijke beoordelaar die niet bij het leerproces van de student betrokken was, zodat het onderscheid tussen de begeleidende rol van docent en de objectieve beoordeling van het eindproduct geborgd is. De beoordelaar heeft wel toegang tot de feedback die eerder in het proces door de docent gegeven is.

Wie kan kiezen?

Wie de portfolio's beoordeelt bepaal je als burgerschapsteam. Het spreekt voor zich dat een beoordelaar bekend is met het vakgebied op het gewenste niveau. Omwille van objectiviteit en onafhankelijkheid is het logisch en wenselijk om niet de docent eigen studenten te laten beoordelen.

Wat is er te kiezen?

Bepaal niet alleen wie de beoordelaar wordt, maar ook wanneer de beoordelaar moet worden ingezet. Bijvoorbeeld op 1 mei van dat schooljaar of het volgende schooljaar. Dat is namelijk het moment dat de portfolio's gereed moeten zijn. Leg dit zorgvuldig vast in een document en in het examenplatform. Leg ook vast wie de tweede beoordelaar wordt. Resultaten tussen 4 en 4,4 en tussen 5 en 5,4 krijgen een tweede beoordeling, waarbij de hoogste beoordeling telt. Dit is in het voordeel van de student, maar ook van de beoordelaars.

Wanneer wordt de keuze gemaakt?

Aan het begin van het schooljaar moet helder zijn wie er beoordeelt en ook wanneer dat moet gebeuren.

Beoordeling met rubrics

De beoordeling van het portfolio-examen vindt plaats op basis van rubrics.

Uitgangspunten:

- eenduidige criteria en beschrijvingen van prestatieniveaus
- draagt bij aan transparantie: studenten weten vooraf waarop zij worden beoordeeld
- draagt bij aan vergelijkbaarheid van beoordelingen
- betrouwbare beoordeling van volledige portfolio in maximaal één uur.

Kalibratie en betrouwbaarheid

Omdat rubricbeoordelingen altijd een element van interpretatie bevatten, is het essentieel om regelmatig kalibratiesessies te organiseren. Tijdens deze sessies beoordelen meerdere beoordelaars dezelfde studentproducten en worden de resultaten vervolgens besproken.

Uitgangspunten van kalibratie:

- analyse van eventuele verschillen zodat er een gedeeld referentiekader ontstaat
- betere afstemming tussen beoordelaars onderling
- draagt bij aan stabiel en rechtvaardig beoordelingsproces
- versterkt vertrouwen van studenten, docenten en examencommissies in de beoordeling.

Herkansingen

Een student krijgt na het inlevermoment maximaal twee mogelijkheden om het portfolio aan te passen. Elke poging geldt als een herkansing.

De docent heeft hierin geen formele rol, wel is het belangrijk dat studenten de beoordeling kunnen zien zodat ze weten wat ze moeten verbeteren.

De stappen zijn dan als volgt.

- De student kan inzage in het gemaakte examen aanvragen, zie hiervoor het betreffende infoblad.
- Tijdens de inzage ziet de student waar de verbeteringen nodig zijn, dat zijn de onderdelen van het portfolio waarop naar verhouding weinig punten zijn gescoord.
- De student vraagt de eerste herkansing aan. Het portfolio moet daartoe worden opengezet zodat de student de betreffende onderdelen verbetert.
- Het portfolio wordt opnieuw ingeleverd.
- Deze onderdelen worden opnieuw beoordeeld.

7. De rol van AI bij het Instellingsexamen Burgerschap

Kunstmatige intelligentie (AI) is niet meer weg te denken uit de samenleving en speelt ook in het mbo een steeds grotere rol.

De Coöperatie AI wil studenten benaderen vanuit vertrouwen en openheid, niet vanuit wantrouwen en controle. Studenten gebruiken AI immers in hun leer- en leefwereld. Daarom is het van belang om AI in te bedden in het examenproces met duidelijke afspraken en kaders en om deze, gezien de snelle ontwikkeling van AI regelmatig te evalueren en bij te stellen.

Verskil tussen kennisexamen en portfolio-examen

Separaat kennisexamen

- AI-bestendig
- Afname in beveiligde digitale omgeving met gesloten vragen
- AI-gebruik door studenten uitgesloten

Portfolio-examen

- Opdrachten en leerdoelen zo ontworpen dat AI-gebruik óf expliciet is toegestaan, óf slechts beperkt invloed heeft
- Desondanks is de kans op ongewenste AI-hulp groter
- Nadruk op authentieke opdrachten die eigen mening, kritisch denken, analyseren en evalueren bevragen, deze vaardigheden zijn immers minder eenvoudig door AI over te nemen
- AI-gebruik bespreekbaar en transparant maken, zodat studenten leren om AI verantwoord te benutten.

Opdrachten worden daarom getest met AI, om te beoordelen in hoeverre AI deze kan uitvoeren. Op basis daarvan kunnen opdrachten worden aangepast. Hierbij wordt gewerkt volgens de two-lane approach:

- Uitsluiten waar nodig: bij leerdoelen die studenten zelfstandig moeten aantonen.
- Integreren waar mogelijk: bij leerdoelen waarbij AI als hulpmiddel juist bijdraagt aan het leerproces of de vaardigheid van de student.

Authenticiteit en verificatie

Omdat AI gebruikt kan worden bij het maken van portfolio-opdrachten, is verificatie wenselijk. Dit kan via meerdere routes:

- Transparantie: studenten geven aan wat zij zelf hebben gedaan en wat met AI is gedaan (bijvoorbeeld door prompts of reflecties te delen).
- Verificatiegesprekken: korte gesprekken waarin de docent doorvraagt op de inhoud van het portfolio.
- Tussentijdse feedbackmomenten: docenten volgen de voortgang van studenten en kunnen AI-gebruik signaleren en bespreken.
- Bewijsstukken uit het proces: bijvoorbeeld documenten, foto's of verklaringen van derden.

Bijlage 1 – Checklist authenticiteit

Authenticiteit portfolio

- ☐ Logische opbouw en ontwikkeling zichtbaar
- ☐ Feedback zichtbaar verwerkt
- ☐ Consistent taalgebruik en stijl
- ☐ Contexten plausibel en controleerbaar
- ☐ Bewijsmateriaal sluit aan op beschreven werk
- ☐ Prompts en AI-gebruik aangeleverd
- ☐ Student toont inzicht in het eigen proces

Beslissing eindgesprek/presentatie

- ☐ Twijfel over authenticiteit?
- ☐ Onduidelijkheid over AI-gebruik?
- ☐ Teamafspraken nageleefd?
- ☐ Student kan proces toelichten in 10–15 minuten?

Inlevermoment

- ☐ Authenticiteitscheck gedaan
- ☐ Student akkoord of deadline bereikt
- ☐ Portfolio gereed voor beoordeling